

Aleksandra Žeželj Kocić

SRCE TEŠKO PODNOSI DODIR SA HLADNIM METALOM

(U zemlji Franje Josifa Ljubomira Koraćevića)

savremeni čovek
pada u svim pravcima
istovremeno
dole gore na bokove
poput ruže vetrova

Tadeuš Ružević, „Padanje”

„Neizlečiv žal za zemljom kojom je hodao”, koji protojerej Dušan Kecmanović, glavni junak romana *Lager* (2015) Ljubomira Koraćevića oseća (2015: 90), mogao bi, u najkraćem, da bude plašt pod kojim je sabrana višeznačna i slojevita vizija savremenosti prikazana u novom, drugom po redu romanu ovog pisca – *U zemlji Franje Josifa* (2023). Pomenuti protojerej se seća da je „živeo i u jednom svetu drugačijem od ovog” (Isto, 87) i, u trenutku kada mu se „čitav život sad sručio na glavu” (Isto, 89), dolazi do zaključka da je „svet ostao nedirnut”, i „kako mogućnosti promena u čovekovom životu nema” (Isto, 88).

Premda ova dva romana naizgled nisu u neposrednoj vezi, spaja ih autorova zapanost nad situacijom čoveka koji je umnogome izgubio svoju čovečnost/ljudskost.¹ I dok Koraćevićev roman o aradskom logoru u Prvom svetskom ratu takođe ukršta istorijske i pseudoistorijske likove, u novom delu svedočimo znatno široj pozornici sadašnjosti koja se istorije nije odrekla i koju duboko čuva u terminu „postistorija”, ukoliko pejzaž romana *U zemlji Franje Josifa* tako odredimo. „Složena, vrlo moderna forma” *Lagera* (Nikola Marinković) ovde postaje još složenija naslovnim prizivom arhipelaga na krajnjem severu sveta, gde trenutno, koliko je piscu poznato, živi dvanaest ljudi.² Upečatljivo izjednačavanje prote s pametnim dvogodišnjim detetom koje „vidi da je moguće da iz pukotine na betonskoj stazi nikne trava, premda već zna, kao mator čovek, da cvetne livade tu nema, pa da je, prema tome, neće ni biti” (Isto, 78), krije srž piščevog pogleda na svet. Na

¹ Gabriel Babuc *Lager* naziva istorijskom fikcijom, a roman *U zemlji Franje Josifa* postistorijskim romanom u okolnostima današnjeg sveta. Slično, Žarka Svirčev novi Koraćevićev roman vidi kao zanimljiv iskorak u polju eko-fikcije, i prepoznaje doba u kojem je proglašen kraj istorije, dok Vladislava Gordić Petković roman naziva ekološkom alegorijom koja govori o otuđenju i od svog tela, i od svoje duhovne misije.

² U kratkom intervjuu za *NIN* od 17. januara 2024, Koraćević objašnjava da pustinja, kao mesto gde je nekad bilo moguće otuđiti se i sagledati svet kao celinu, više ne postoji. Mesto gde je sve besprekorno belo i kristalno jasno pretvorilo se u apokaliptični scenario, premda vrlo verovatan uprkos tome što deluje fantastično. On skreće pažnju na koncept inženjeringa ljudskih duša i tzv. novi realizam Đorđa Jovanovića, kao što je to već učinio u *Lageru* (2015: 77).

tragu poetike koju je zasnovao pre devet godina, podjednako veštım pripovedačkim tehnikama, ponajviše ironijskom distancom neobično mirnog tona, Koraćević suočava čitaoca s nizom aktuelnih tema koje se tiču svakoga koga pritiska teskoba usled zastrašujućeg stanja u porodici, državi, naciji i planeti Zemlji. U tom smislu, autor smatra da bismo roman *U zemlji Franje Josifa* samo uslovno mogli da odredimo kao eko-fikciju, jer je ekološka kriza tu „tek jedna od tema”. Detaljnija analiza pokazuje da ima pravo.³

Koraćević drži da su njegovi junaci *brendovi*, tj. određeni u smislu kulturološke ili nacionalne pripadnosti, te da svaki od njih nosi izvesno breme. Zaista, autor u romanu kreira čitavu mrežu autentičnih ili (polu)izmenjenih imena, aludirajući na implikacije poduhvata, karaktera i ponašanja stvarnih ili preosmišljenih istorijskih ličnosti: Milošević i njegova supruga Julijana (rođena Vještica), inženjer Rajković, profesor iz Tibingena, Galeaco i njegov otac kamenorezac, poslodavac Šper i njegov otac Gerhard Šper, pukovnici Truhiljo i Jan Torton Tramp, rukovodilac projekta Regina, fotograf Hermut Frik, pisac i marketinški stručnjak Koit Peterlsen, Selestina Tutofare, turista Vilijam Džeferson, operativac Državne bezbednosti Gojko Vrtikapa, policajac Šastarević, dr Matijas, dr Antonesku. Važnije od nabiranja imena, međutim, jeste to što Koraćević svoje junake smešta u kontekst izmašanog prostora, premreženog manje ili više udaljenim, nama poznatim, istorijskim tačkama, koje sve zajedno čine bogat splet društvenih, kulturoloških, ekonomskih, političkih, bioloških, medicinskih i ekoloških determinanti koje su presudno obojile svet kakav poznajemo. Koraćevićev fikcionalizovani pejzaž jeste distopijski prostor, istovremeno *hakslijevski* i *orvelovski*. Ipak, ne radi se ovde o nekakvoj projekciji budućnosti koje se pribojavamo: to je svet koji nam se događa sada, ovde i danas. Tako, nesagledivima se čine konsekvence nemara ili surovosti prema svemu što bi trebalo da bude suština čoveka ili prirode.

Svi likovi romana *U zemlji Franje Josifa* doprinose izvitoperavanju ideje napretka čoveka na ličnom i kolektivnom nivou. Glavni junak Milošević, vezivna figura romana i svojevrsna metafora poslednjih trzaja u očuvanju vrednosti na kojima počiva čovečanstvo, neretko je predstavljen kao paralizovan, zaprepašćen, pasivan, zbunjen, začuđen, lakoveran, hronično umoran ili suicidalan, čovek „pokidanih veza sa samim sobom, bližnjima i okolinom” (Koraćević, 2023: 103). Njegovi neprekidni unutrašnji monolozi ne dovede ni do kakvih razrešenja, s obzirom na to da se iznova suočava sa „sopstvenom gotinjom” (Isto, 106):

Milošević je, dabome, u stanju, kao i njegov pokojni otac, satima da leži nepokretno, mirno, pi-ljeći u jednu tačku. Zapadao je katkad tako u ta nejasna stanja duha, gde je zapravo ćutao pomućen. (Isto, 109)

U svetu u kom vladaju otuđenost, laž, prinuda, strah, kukavičluk, koristoljublje, pohlepa ili požuda, čovek uzalud čezne za intimnošću, ljubavlju, prijateljstvom, lepotom, umetnošću ili istinom, s ozbiljnim posledicama po sopstvenu individualnost i zdravlje.

³ Uz eruditsko poznavanje društvenih i prirodnih nauka, Koraćević otvara mnoge provokativne teme koje prevazilaze okvir ovog rada: eko-kritika, post i trans humanizam, teorija o kraju geografije/geopolitike, geoeconomija, konvergencija, postkatastrofizam, neomondijalizam, pluriverzum, biotika.

Savremenost kakvu Koraćević ispisuje jeste mračna sredina koja zahteva anesteziранost medikamentima ili tehničkim dostignućima, kao što su mobilni / TV ekrani, društvene mreže, kompjuterske igre, Gugl nalozi i pretraživači, internet platforme za pornografiju, video-linkovi, sajtovi, digitalne mape – sve u svemu, jedan „prazni svet većitog čekanja” (Isto,104). Kada se Milošević nađe „u diskontu tehničkih uređaja” (Isto, 69), a Julijana prevlači nekoliko puta u toku dana, Koraćević podseća na tvrdnje neimenovanih ruskih filozofa o automatizaciji života na Zemlji. Verovatno ima na umu i naredne uvide Nikola-ja Berđajeva o vlasti tehnike i mašine:

Tehnika vrši zamenu organsko-iracionalnog organizovano-racionalnim. Ali ona stvara nove iracionalne posledice u socijalnom životu. [...] Mašina traži da čovek primi njen oblik i sadržaj. Čovek ne može postati slika i prilika mašine a da ne prestane da postoji. (2002: 396)

*

Postoje dva lika tehnike: s jedne strane, ona donosi komfor života, a s druge zahteva veću surovost i neustrašivost. [...] Mašinsko-tehnička civilizacija opasna je pre svega za dušu. Srce teško podnosi dodir sa hladnim metalom. Zato su procesi rastakanja srca karakteristični za našu epohu. (Isto, 397)

*

Mašina, koju je sâm stvorio, može čoveku dati gordo samouverenje o njegovoj moći i sili. Ali ta gordost, neprimetno za samog čoveka, pretvara se u njegovo unižavanje. Može se zaista pojaviti novo biće, ali ne više ljudsko. (Isto, 400)

Koraćevićev pripovedač dosledno izveštava o mnoštvu otelovljenja upravo ovako shvaćene dehumanizacije i obezduhovljenja čoveka savremene civilizacije, prepustenog ubrzanom toku vremena jednog posve antihumanističkog trenutka koji poništava čovekov heroizam. U romanu *U zemlji Franje Josifa* traje višestruki proces neprestane modernizacije koja se temelji na funkcionalnosti, korupciji, slučajnosti, zastrašivanju, spektaklu, nelegalnim radnjama nekvalifikovanih ljudi, i uništenju svega „monumentalnog”. Negativni junaci Ljubomira Koraćevića ne priznaju srce i nesvesno, umetnost i kulturu, šume i sunčevu svetlost. Uz to, kada se ruši zgrada Geteovog univerziteta, mnogi od njih samo pasivno posmatraju, ubeđeni da sociologija, psihologija, pedagogija i strani jezici nisu više važne discipline jer ne pripadaju „ekonomski održivim arhitekturnim modelima” (2023: 22–23). Stoga, velelepna zdanja, dvorci i umetničke tvorevine moraju da stradaju: „Ipak, Kula odeljenja za obrazovanje u Frankfurtu, kaže Galeaco, zbilja štrči i treba je srušiti” (Isto, 30). To je isti onaj odnos prema tradiciji i kulturi koji, recimo, glavna junakinja Forsterove priče „Mašina staje” (“The Machine Stops”, 1909) ima prema kolevci civilizacije. Dok leti iznad zlatnog mora i brojnih ostrva, ona ne vidi njihovu upotrebnu vrednost: „Ponovila je: ‘Nema ideja ovde’, pre nego će sakriti Grčku iza metalne zavesе” (Forster 2011: 21).⁴

⁴ Prevodi izvoda i citata iz literature pripadaju autorki rada osim u slučajevima gde je u spisku literature naveden već dostupan prevod.

Važna tema Koraćevićevog romana jeste „arhitektura rušenja, arhitektura oslobađanja prostora” (2023: 19). Galeaco, iznova okarakterisan kao „ljubazan i ironičan” (Isto, 35; 117), nemilosrdno sprovodi ideju da „treba ispravljati sve ono što priroda kvari” (Isto, 118). Drvo posustaje pred „ledenim odsjajem gvožđušine i betona”. Obezličena masa ljudi, „pripitomljena za stajanje u redovima” (Isto, 33), posmatra preoblikovanje prostora preko direktnog video-prenosa: „Nema plača, a zgrada pada. Prašina leti po vazduhu, svud. Ljudi su oduševljeni. Njih trideset hiljada, zagrejani kobasicama, kolačima, pivom i šnapsom” (Isto, 35). Umesto jarkih boja nekadašnjih kuća, ostaju „Sive boje sutona. Senke” (Isto, 61). Pravo na postojanje zadržavaju još samo banke i oblakoderi, dok ljudi postaju aveti, ispražnjeni od svake boje ili smisla, pristali na bespogovorno izvršavanje zapovesti. To što „nebo liči na crna pluća” (Isto, 23) samo je mali deo Koraćevićeve metonimije potpunog zagađenja. Svetlost se, međutim, i dalje povremeno probija, ali sve više podseća na Benjaminov opis sunca Severnog mora:

Deset meseci u godini ovde sve pripada mraku. Kad se sunce pojavi, ono ovladava stvarima, čupa ih iz noći kao da su njegovo vlasništvo i u vrtovima saziva boje, plavu, crvenu i žutu, na zbornom mestu kao blistavu gardu cvetova na koje nikakav vrh ne baca senku. (2018: 104–105)

Koraćević za epigraf svog romana bira rečenicu Viktora Šklovskog: „Ja ne mogu da živim u Berlinu.” Uz svu njenu višeznačnost i aluziju na proskribovanost nemačke geopolitike, čini se da u sebi čuva duh i ton koji Miloš Crnjanski zadržava u svom doživljaju berlinske „beskrajne monotonije lavirinta u asfaltu”:

Koliko puta sam, iz tog mravinjaka ljudskog, iz tih sablasnih vagona (u kojima vlada grobna tišina, kao među lutkama od voska), izlazio i nalazio sasvim nepoznat kraj, mada je to još uvek bio Berlin, tako da sam najposle napustio i to, našavši uvek slike ljudske patnje. (1995: 267)

Ne slučajno, Milošević se na početku romana *U zemlji Franje Josifa* nalazi upravo u vozu, s jakim osećanjem ništavila i beznačajnosti, u svetu sve izraženije osamljenosti i (samo) zaborava.

Važan segment savremenosti koju Koraćević oslikava čini izvitoperena seksualnost, sasvim razdvojena od iskrene ljubavi. Najpre kroz nezdrav brak između Miloševića i Julijane, a onda i kroz sve druge muško-ženske odnose u romanu, pisac ukazuje na tužno stanje komunikacije među ljudima. Brak je prikazan kao prostor izgubljenog poverenja, površne ljubaznosti, nedoličnosti, sumnje u vernost, uzmicanja od rešenja i razgovora, prikrivanja iščašenih želja, preusmerene požude, ekonomske računice, defetizma, raspolućenosti, pomirenosti sa sivilom svakodnevice i budućnosti, čak i priželjkivanja smrti. Opisan od strane lekara kao neko sa „velikim talentom za fantaziranje”, kao „naglašeno estetična priroda”, Milošević se povlači pred svojom ženom i njenom bioničkom rukom, koja tokom romana sve više dobija na značaju, toliko da biva i ironijski imenovana:

Dešavalo se da je Milošević i pre nego je ostao bez poverenja u brak, uzmicao pred Julijanom, plašeći se da ga ne udari Mikelandelom, da ga ne opauči tom titanijumskom, sivom i crnom rukom kojom bi, po nesreći, mogla i oko da mu izbije. (2023: 100)

Telesni invaliditet nije prepreka za uvrnute seksualne eksperimente van braka, ali jeste simbol moći tehnike i medicine nad srcem. Ništa nije slučajno u Koraćevićevom romanu pa ni to što je Julijanu udario voz u pokretu kada je imala petnaest godina – možda baš neki od vozova iz *Knjige o Nemačkoj!* – kada joj je „amputirana podlaktica leve ruke i na njeno mesto joj ugrađena, odmah, protetička ruka sa mikroelektričkom kontrolom” (Isto, 38). Ogromni napredak u nauci omogućava proteze s kojima pacijenti mogu osetiti bol i dodir, i uživati u svojim nezasićenim seksualnim porivima. Međutim, negde u trci za sve većim tehničkim dostignućima, nastali su hendikepi druge vrste. Sladostrašće, perverzija i fetišizacija dovode Koraćevićeve junake do trajnog gubitka ljubavi ili tzv. zdrave seksualnosti i, konačno, ne samo doslovne, bezdetnosti:

Njih dvoje nikada nisu dobili dete, niti je ona zatrudnela. Nikad nisu bili ni najmanje zainteresovani da se sa tom činjenicom suoče kao sa problemom. Milošević ne zna da li je Julijana razmišljala o vantelesnoj oplodnji, niti ju je ikada pitao. Razmišljao je, međutim, o tome kako bi se odnosio prema detetu koje bi ona mogla da rodi, čak i bez njegovog učešća. (Isto, 57)

Seksualna želja usmerena na „pogrešne” ljude i odsustvo preispitivanja tuđih i sopstvenih osećanja, zajedno s rapidnim razvojem biomedicine, umnogome evocira stav Emila M. Siorana da čovek koji je potrošio svoje apetite više ne želi da se razmnožava već se gnuša mogućnosti da nastavi da postoji kroz neko drugo biće. Takav čovek je čudovište, a čudovišta se ne razmnožavaju (v. Cioran, 2018: 131–133). Takođe, Julijanina opsednutost pornografijom ogleda se u sklonostima drugih junakinja u romanu (Selestina, Regina), koje su podjednako negativno prikazane, uglavnom kao voljni seksualni objekti, ili pak subjekti koji svoje telo koriste zarad ekonomske ili druge koristi. Tipično viktorijanskih ženskih odlika junakinja u romanu *U zemlji Franje Josifa* nema, gotovo kao da nikada nisu ni postojale. Tako, savremenost se ispostavlja prostorom izvitoperene ženske emancipacije i afektacije, ali i muške pasivnosti s jedne, i robotskog/divljačkog reagovanja na telesnost ženskih figura s druge strane. Uostalom, jasno je zašto se junak Šper oduševljava činjenicom da se „neki od ljuskara razmnožavaju partenogenetski, a neki spolno” (2023: 108).

Prijateljstava i ljubavi u Koraćevićevom romanu nema, barem ne nepatvorenih. Sebe ćemo, čini se, pronaći uvek, pa i u Zemlji Franje Josifa. Dok nuklearni ledolomac *Pobeda* pristizhe u najseverniji grad Rusije „nebo je ljubičasto” (Isto, 142), kao što je bilo „tamno, granitno” u podjednako upečatljivoj završnoj sceni *Lagera* (2015: 90). Sever se, kao što kaže junak Vilijam Džeferson, „ne sme doživeti kao intimni prostor” (2023: 141), dok hladni vetrovi zaista „neprijatno deluju na ljude” (Isto, 17; 131).

Zamišljena Zemlja Franje Josifa nije ni kristalno bela, ni čista kao beskraj. Zašto bismo se uopšte predavali takvom fantazmagoričnom fantaziranju kad van *genisovske* slike „kože vremena” ničeg nema? Čini se da je upravo to „nova dijagnoza” koju Ljubomir Koraćević želi da uspostavi pripovedačkom poetikom svog višestruko uspelog romana.

IZVORI:

- Berđajev, N. (2002). *Čovek i mašina: izabrani eseji i članci*. (Grupa autora, prev.). Beograd: BRIMO.
- Koraćević, Lj. (2015). *Lager: dijatriba*. Vršac: KOV.
- Koraćević, Lj. (2023). *U zemlji Franje Josifa*. Vršac: KOV.
- Crnjanski, M. (1995). *Putopisi I (Pisma iz Pariza – Ljubav u Toskani – Naša nebesa – Knjiga o Nemačkoj – U zemlji toreadora i sunca)*. Beograd: Zadužbina Miloša Crnjanskog; Edition L'Age d'Homme; Beogradski izdavačko-grafički zavod; Srpska književna zadruga.
- Benjamin, V. (2018). *Urbani predeli: fantazmagorije i istorije*. (J. Aćin, prev.). Novi Sad: Kulturni centar Novog Sada.
- Cioran, E. M. (2018). *A Short History of Decay*. (R. Howard, trans.). London: Penguin Books.
- Forster, E. M. (2011). *The Machine Stops*. New York: Penguin Books.
- Genis, A. (2021). *Koža vremena: knjiga promena*. (M. Panaotović, prev.). Beograd: Geopoetika.
- Ružević, T. (2013). *Izabrane pesme*. (P. Vujičić i B. Rajčić, prev.). Beograd: Treći trg – Čigoja štampa.